

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 26.10.2023

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2023

İki Hiçlik Arasında Salınan İnsan: Ölümlülük Paradoksu*

Vedi TEMİZKAN*

“Güneşin ya da ölümün yüzüne doğrudan bakamazsınız.” F. D. L. Rochefoucauld

Öz

Başkasının ölümünü kavramakta bir sorun ile karşılaşmayız. Buna karşın kendi ölümümüzü düşünme teşebbüsümüz, her zaman bir paradoksla nihayetlenmektedir. Biz düşünürken çoğu zaman, farkında bile olmadan, paradoksun üzerinden atlayıveririz, kayıp geçeriz. Makalemizde, ‘ölümlülük paradoksu’ olarak adlandırdığımız bu sorunu ortaya koymaya çalışacağız. Kanaatimizce bu sorunun arka planında, birinci ve üçüncü şahıs perspektifleri arasındaki farklılaşma yer almaktadır. Başkasının ölümünü, üçüncü şahıs perspektifine dayandığı için, sorun çıkmadan düşünebiliriz. Oysa kendi ölümümüzü, ancak birinci şahıs perspektifinden düşünebiliriz. Bu düşünmede ortaya bir paradoks çıktığını fark etmeyişimiz, bu iki perspektifin hayal gücü aracılığıyla birbiriyle yoğurulması sebebiyledir. Bize göre, eğer üçüncü şahıs perspektifinde kalabilseydik, paradoksa düşmeden düşünmemiz imkan dahilinde olurdu; ve fakat bu iki perspektiften bakmamız mümkün olduğu için paradokstan kaçınamayız. Bundan ötürü, “ölümün gölgesi”, yani özbilincin sonlu oluşunu bilmesi, yaşamımızın kaçınılmaz olan özsel bir yanıdır.

Anahtar kelimeler: Ölümlülük, Epikuros, Freud, Paradoks, Ölüm Metafiziği

* Bu makale, daha önce Mardin Üniversitesi’nde gerçekleştirilen IX. Mantık Çalıştayı’nda sunduğumuz “Ölümlülük Paradoksu” başlığını taşıyan bildirimizin farklı bir yönde geliştirilmiş halidir. Orada, ölümlülük paradoksunun, ontolojik olarak, kadim “varolmayanın varlığı” problemine yol açtığını savunmuştuk. Bu makaleyi, yetişmemde büyük emekleri olan saygı değer hocam Prof. Dr. Ayhan Çitil ve merhum hocam Prof. Dr. Uluğ Nutku’ya saygı ve sevgiyle ithaf ediyorum.

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, veditemizkan@munzur.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7988-7737.

Man Swaying Between Two Nothings: The Paradox of Mortality

Abstract

We do not encounter any problems in comprehending someone else's death. On the other hand, all our attempts to think about our own death end in paradox. While we think, most of the time, without even realizing it, we jump over the paradox and slip through it. In our article, we will try to reveal this problem, which we call the 'mortality paradox'. In our opinion, the background of this problem lies in the differentiation between first and third person perspectives. We can think about someone else's death without any problems because it is based on a third-person perspective. However, we can only think about our own death from a first-person perspective. The reason we do not realize that a paradox emerges in this thinking is because these two perspectives are mixed with each other through imagination. In our opinion, if we could stay in the third-person perspective, it would be possible for us to think without falling into paradox; and yet since it is possible to look at it from these two perspectives, we cannot avoid the paradox. Therefore, the "shadow of death", that is, the awareness of self-consciousness of its finitude, is an inevitable essential aspect of our life.

Keywords: Mortality, Epicurus, Freud, Paradox, Metaphysics of Death

Giriş

İnsan, çocukluğunda belirli bir farkındalık düzeyinden itibaren sürekli etrafındaki yaprakların solduğunu, bitkilerin, ağaçların ve hayvanların öldüğünü deneyimler. Çocuklar, insanların, hatta bizzat kendi en yakınlarının öldüğüne şahit olur. Bu deneyimlerin de etkisiyle iki yaşlarından itibaren çocuklar, ebeveynlerinin ve bizzat kendilerinin ölümleri hakkında sorular sormaya başlarlar. Yalom'a göre, işlem öncesi dönemde, soyut düşünmenin henüz gelişmediği dönemlerde beliren bu sorular (2018: 122-135), ömür boyunca soyutlaşarak devam eder. Metafiziksel denebilecek bir karaktere bürünürler. Kant'ın ifadesiyle hiçbir insan kendisine metafizik sorular sormaktan kaçınmaz (Kant, 1993: 39). Bu konuda verdiğimiz karar ne olursa olsun, bu sorular her zaman teorik ve pratik yanlarıyla hayatımızdadır.

Ölüm, doğduğumuz andan itibaren bir imkan olarak orada, Demokles'in kılıcı gibi sürekli başımızın üstünde asılı durmaktadır. Gölgesini sürekli hissettiren ölüm, her yaşta her insan için her an oradadır, zira insan, “yaşamaya başladığı an, ölmeye hazır yaştadır” (Heidegger, 2020: 369). İnsanlık tarihine baktığımızda, bilinen ilk yazılı destan olan Gilgamesh Destanı'nda Babilli kahraman, ölümün gölgesini her an yanında hissettiğini bugün de duygudaşlık hissedeceğimiz bir şekilde ifade etmektedir (Yalom, 2008: 9). Hinduizm'de kutsal sayılan Vedalar'da bir çocuk olan Naçiketa, ölüm tanrısına “insanların kuşkuya düştüğü en yüce gizemi”, “ölümün gizemini” anlatması için ısrar etmektedir (Nutku, 2016: 114). Küçük, daha üç yaşındaki bir çocuk, ‘ben hiç ölmek istemiyorum’ diyebilmekte ve yanında birisi öldüğünde bundan kendini sorumlu tutup ‘benim yüzümden oldu’ diye

düşünebilmektedir. Hem insanlığın hem de bireyin gelişiminde ölümün gölgesi her zaman, her kültürde hissedilmektedir. Ölümlü bir canlı olduğunun farkında olan insan, bu en kadim yarasını çocukluk çağlarındaki ilk karşılaşmalarından ölümüne değin taşımakta; geçmiş ve geleceğe her uzanışında, bu bakışına ölümün gölgesi düşmektedir.

Freud, Birinci Dünya Savaşı'ndan altı ay sonra kaleme aldığı "Savaş ve Ölüm Zamanları İçin Düşünceler" başlıklı yazısında, ölüme yönelik tutumumuzun ilkel insan gibi ikircikli olduğundan söz eder. Bir yandan ölümün nihai bir son ve yok oluş olduğuna inandığımıza, diğer yandan ise bunu sürekli inkar ederek, ölümü yaşamdan elimine etmeye çalıştığımıza işaret eder:

"Ölümün doğal, inkâr edilemez ve kaçınılmaz olduğu, yaşamın doğal bir sonucu olduğu ve herkesin doğaya bir ölüm borcu olduğu ve bunu bir gün ödemesi gerektiği konusunda bizi dinleyen herkes hemfikirdir. Fakat gerçekte ölümü bir kenara koyup onu yaşamdan elimine etmeye susturmaya çalışırız." (Freud, 1957: 289).

Günümüzde özellikle psikoterapi ekollerinin iyileştirmeye çalıştığı bu kadim ölümlülük yarasına 'merhem sürme' girişimleri, insanlık kadar eskidir. Burada düşünce tarihinde öne çıkan ilk terapötik girişimlerden biri olan Epikuros'un 'ben varken ölüm yok, ölüm varken ben yok, o halde ölüm bana hiçtir' savından hareketle ölüm korkusunun irrasyonel olduğu iddiasını ele alacağız. Ölümünden korkmanın saçma olduğu savı, Epikuros'tan önce *Phaidon* diyalogunda ölüme doğru yürüyen Sokrates karakteri ile canlı bir şekilde betimlenmişti (Platon, 2012: 55). Gerek Platon gerekse Epikuros, çok farklı hatta tam karşıt temellere dayanarak bu ölümlülük yarasına merhem olmaya çalışmaktadırlar. Platon, ruhun ölümsüz olduğunu, Epikuros, ruhun ölümlü olduğunu savunarak ölümünden korkmanın saçma ve irrasyonel olduğunu iddia ederler. Epikuros'un Romalı ardılı Lukretius da, simetri argümanı¹ ile ölümünden korkmanın saçma olduğunu göstermeye çalışır.

Günümüze yaklaştığımızda Freud, ölümün bilinçdışında bir temsili olamayacağını, bu yüzden ölüm korkusu/kaygısının başka bir travmanın ikincil bir semptomu olduğunu, yani aslında iğdiş edilme korkusunun bir türevi olduğunu savunur (Yalom, 2018: 94). Freud gibi materyalist bir anlayışı (2006: 19) savunmakla birlikte Yalom, Heidegger'in varoluşçuluk

¹ Lukretius'un ölüm konusunda düşünce tarihi boyunca öne çıkarılıp tartışılan Simetri argümanına çalışmamızda değinmemişimizin sebebi, esasen Epikuros'un savının, ölüm sonrası için savunulan tarzının, ölüm öncesine uygulanması girişimi olarak görmemizdir. Yani, burada Epikurosçu sav varsayılmaktadır zaten. Lukretius, ölümünden sonraki sonsuzluğun, ölümünden önceki sonsuzluk ile simetrik olduğunu, yani ontolojik açıdan aynı olduklarını, aynı mahiyette belirsizlik, bilinmezlik...içerdiklerini, dolayısıyla da her ikisinden korkulmaması gerektiğini savunmaktadır. Simetri Argümanı için bkz. Çakmak (2018: 364).

felsefesinden hareket ederek ölüm farkındalığının bizde rasyonel olanı aşan bilinçdışı nihai bir kaygı yarattığını savunmaktadır (Yalom, 2018: 24-26). Psikoloji ile felsefenin tam sınırında yer alan bu sorun, yani ölüm bilincinin, varoluşçu ifadesiyle hiçlikle karşılaşmanın korku/kaygı benzeri ruh hallerine sebep oluşu, çalışmamızın sınırları dışında kalmaktadır. Ölümün ontolojik anlamı konusunda Heidegger'in yürüttüğü tartışma (Heidegger, 2020: 355-398), fenomenolojik çerçeveye dayanır; makalede ölüm temasını kuşatmak iddiasında olmadığımız için, ölümün fenomenolojik anlamına dair literatürü irdelemeyeceğiz. Psikanalizin buluşu olup günümüz psikoloji/psikiyatri çevrelerinde kabul gören, normal bilinç düzeyini aşan ve normal bilinç düzeyinin erişimine kapalı olan 'bilinçdışı' alanı var kabul etmekle birlikte çalışmada, normal bilinç düzeyinde deneyimlenip düşünülebilir alanda kalarak çıkarımlar yapacağız.

Çağdaş dünyada doğa bilimlerinin etkisi ve gücüyle yaygın olan görüş, insanın, doğanın bir parçası olan diğer canlılar gibi ölümlü olduğunu, ölüm olayının bilincin sona ermesinden ibaret olduğunu kabul etmektedir. Bu bakış açısı, kendini doğa bilimlerine yakın olarak konumlandıran Psikiyatri ve Psikoloji için de geçerlidir. Bu disiplinler, insanın da herhangi bir doğal nesne gibi ele alınabileceği, herkesin araştırmasına açık olan deneysel bilimlerin konusu olarak incelenebileceği genel kabulüne dayanır. Ölüm söz konusu olduğunda baskın olan bu görüş, sadece üçüncü tekil şahıs perspektifini esas aldığından ötürü, ölüm konusunda düşünürken kaçınmadığımız bir problemi görmezden gelmektedir. Sürekli üçüncü şahıs perspektifinde kalmak mümkün olsaydı, böyle bir problem olmayabilirdi; ancak üçüncü şahıs ve birinci şahıs perspektifleri arasındaki geçişler yapmaktan kaçınılamadığı ölçüde bizce paradoks olarak gördüğümüz bu problemde de kaçınılamaz.

Ölümün düşünceye konu edinilmesini problem edindiğimiz çalışmamızda, Epikuros ve Freud'un ölümün düşünülmesi konusundaki görüşlerini ontolojik yönden ele alacağız. Ölüm konusunda üçüncü şahıs perspektifi ile birinci şahıs perspektifi arasında bir fark olduğunu ve burada kendimizi engelleyemediğimiz bir paradoks içinde bulunduğumuzu savunacağız. Ölümle ilk karşılaşmalarımız, genelde başka canlıların ölümlerine şahit olmamızla gerçekleşir. Bireyin yaşamında hem kronolojik olarak hem de deneyim bakımından önce gelmesinden dolayı, başkasının ölümü deneyimlerini önce ele alalım.

II. Başkasının Ölümünün Deneyimlenmesi

Başkasının ölümü deneyimi, benim kendi ölümümü düşünmeme kronolojik olarak önce gibi görünmektedir. Kronolojik öncelik olsa da, mantıksal öncelik olup olmadığı

tartışmalı bir konudur. Deneysel olarak başkasının, bitkinin, ağacın, hayvanın, insanın öldüğünü görmesek acaba kendimizin de öleceğimizi düşünebilir miydik? Başka bir ifadeyle öleceğimiz kesin bilgisi, ampirik bir bilgi midir yoksa Heidegger'in savunduğu gibi içsel, *apriori* bir bilgi midir? (Heidegger, 2020: 384-386; 394-395) Bu konuda bir görüş savunmasak da, başkasının ölümünü deneyimlemenin ölüm kavramını deneyimlemede ampirik anlamda öncelikli olduğu açıktır.

Doğa bilimleri ve kendilerini doğa bilimlerine benzerlik içinde konumlandıran Tıp, Psikiyatri ve Psikoloji gibi alanlar insanın da bir nesne gibi incelenebileceği bir metodolojik perspektifin ürünüdürler. Bu bilimlerin bakış açısından ölüm, bedenin biyolojik fonksiyonlarının sona ermesine benzer bir biçimde bilişsel-psikolojik fonksiyonların sona ermesi olarak tanımlanır. Bu açıdan, insan ölümü ile diğer canlıların ölümü, evcil bir hayvanın ölümü ile diğer insan-hayvanların ölümü, yakın kaybı ile diğer insanların ölümü arasında psikolojik etki² bakımından ciddi farklar olsa da, bu deneyimlerin bilimsel-metafizik statüsü aynıdır. İnsanın kendisinin ölümü de aynen böyle, psikolojik etkisi fazla olsa da, esasen herhangi bir farklılık taşımaz. Dolayısıyla aslında başkalarının ölümü üzerinden edindiğimiz deneyimler, kendi ölümümüz için de geçerlilik taşır. Buradaki tek açık fark, kendi ölümümü, kendim deneyimlemeden de düşünebilmemdir.

Ölümü bir olay olarak düşündüğümüzde, başkalarının bunu deneyimlemesi ile ölen kişinin deneyimlemesi arasındaki farktır bu. Burada sorulması gereken temel soru, başka canlıların ölümlerini deneyimleyerek oluşturduğumuz ölüm kavramı, kendi ölümüm söz konusu olduğunda işlevsel olur mu? Daha açık bir ifadeyle, başkasının ölümünü deneyimlemek bize kendi ölümümüzü deneyimleme, kendi ölümlülüğümüzü anlama noktasında yardımcı olur mu? Gündelik düşünce gibi bilimsel düşüncenin de verdiği cevap açıktır, ölümü anlamada esasa dair olan, başkasının ölümünde deneyimlediğimizdir. Başka bir ifadeyle ölüm, her gözlemciye açık olan üçüncü şahıs perspektifinden anlaşılması, düşünülmesi gereken bir olaydır. Ölüm kavramsal olarak, biyolojik, psikolojik, bilişsel fonksiyonların sona ermesi olarak tanımlanan *doğal bir olay*dır. Ölüm hakkındaki hergünkü deneyimlere dayanmasından gücünü alan bu açıklamaya rağmen, insanlar ölüm konusunda kabuslar görüp karmaşa içinde kaldıkları deneyimler yaşamaya devam ederler. Ölüm konusundaki bu genel farkındalık, insana özgü bir farklılık gibi görünmektedir.

² Yakın kaybı psikolojide çok önemli bir yer tutar; bize kendi ölümümüzü anımsatan yakınlarımızın ölümünde, kendi ölümümüzle de karşılaşırız. Kendi dünyamıza aldığımız, Freud'un sözleriyle "egomuzun bir parçası olan" bir yakının kaybı, aynı zamanda kendilik kaybı anlamı taşımaktadır, yas süreci bu nedenle daha karmaşıktır. Bkz. Freud (1957: 293).

Kendini koruma, canlılığını sürdürmek için temel içgüdü konumundadır. Akut durumlarda bütün canlılar, yaşamda kalma içgüdüleriyle hareket ederek ölümden kaçarlar, fakat tehlike geçtikten kısa bir süre sonra yaşamlarına devam ederler (Becker, 2020: 71). İnsanlar da, hayvanlar gibi böyle akut tehlikeler içinde bulduklarında savaş, kaç, don tepkisiyle yanıt verirler. “Ölüme ramak kala” diye ifade edebileceğimiz bu deneyimler neticesinde insanlar, insanın stresle baş etme mekanizmalarının bozulduğu panik atakları geçirebildikleri gibi, derin düşüncelere de dalarak yaşamın anlamsızlığı hissiyatının yoğun olduğu sorgulama süreçleri yaşayabilirler. Varoluşçu psikoloji/psikiyatri’de “sınır deneyimler” olarak ifade edilen (Yalom, 2018: 50) bu durumlarda, yaşamın anlamı sorusu doğar ve kendi yaşamımız, kendi ölümümüz de ciddi bir mesele haline gelir. Uyanma deneyimleri olarak işlevde bulunabilen bu deneyimler sonrasında, bastırılan ölüm korkusu/kaygısı, bilinçdışından bilinç düzeyine gelir. Varoluşçu felsefe ve bu alandan etkilenecek oluşturulan varoluşçu psikoloji/psikiyatri’de (Göka, 2020: 98-99) bu alanların yarattığı ruh halleri, duygu durumları, kaygı durumları ayrıntılı olarak çalışılmaktadır (Yalom, 2018: 155-218; May, 2020: 165-202).

Buradaki amacımız, ölümün düşünceye konu edinilmesi bakımından üçüncü şahıs perspektifinin ontolojik-metafiziksel-düşünsel temeline odaklanmak olduğundan, meselenin bu boyutundaki farklara değineceğiz. İlk olarak, Tolstoy’un meşhur *İvan İlyiç’in Ölümü* adlı öyküsünden yararlanacağız. Heidegger’in ifadesiyle “herkes ölür’ün yarattığı sarsılma ve çöküş fenomenini” (Heidegger, 2020: 380) serimleyen bu öyküde, ‘bütün canlılar ölür’, ‘hepimiz bir gün öleceğiz’ türü genellemeler içinde yaşamını sürdüren İvan İlyiç bir gün ağır bir hastalığa sahip olduğunu öğrenir. Hayatını sekteye uğratan bu haberin neticesinde, aklına normalde kendisini rahatlatan şu düşünceler gelir:

“Kiezwetter’in *Mantık*’ından öğrendiği ‘Gaius bir insandır, insanlar ölümlüdür, öyleyse Gaius da ölümlüdür’ kıyaslamasını Gaius’a uygulandığında daima doğru bulmuştu, ama kendisiyle kesinlikle hiç ilişkilendirmemişti bu bağlantıyı. Gaius bir insandı, ölümlüydü, bu tamamen doğrudu, ama o, Gaius değildi, öyle herkes gibi bir insan değil, ötekilerden tamamen farklı bir varlıktı... Gaius gerçekten ölümlüydü ve onun ölmesi doğaldı, ama bütün duygu ve düşüncelerimle benim için, küçün Vanya, İvan İlyiç için bu tamamen farklı bir konu. Ölmek zorunda olamam.” (Tolstoy, 2007: 70).

Ama bu düşüncelerinin aksadığını, kendisini öncesindeki gibi rahatlatmadığını hisseder:

“Tuhaf bir şey ama eskiden ölüm düşüncesini örten, gölgeleyen, yok eden düşünceler artık aynı etkiye sahip değillerdi.” (Tolstoy, 2007: 71).

Bir insan bireyi olarak, bütün insanlar gibi ‘ben de ölümlüyüm’. Bu akıl yürütme geçerlidir, mantıksallığı apaçıktır. Başkasının ölümü söz konusu olduğunda rahatça kabul ettiğimiz bu akıl yürütme, iş bunu kendimize uygulamaya geldiğinde korku yaratmakta, inkar ile karşılaşmaktadır. Bunun akla gelen ilk sebebi, meselenin bizim kendimizle ilgili, kendimizin canını yakan bir sorun olmasıdır. Fakat bizce kendi ölümümüzü düşünmenin İvan İlyiç’in durumunda bu kadar anlaşılmasız görünmesinin daha temel bir sebebi şudur: Başkasının ölümüne dayanarak edindiğimiz deneyimlere dayanan bu akıl yürütme, kendi ölümümüzü düşünme, kendi ölümümü anlama noktasında daha öncelikli olan birinci şahıs perspektifiyle uyumsuzdur. Birinci şahıs perspektifinden bakıldığında ölüm, dışarıdan seyredilen değil içeriden deneyimlenen bir olay olarak görülmektedir. Dışarıdan seyredilen ölüm ise, hep başkalarının başına gelen, bizimle pek bir ilgisi olmayan bir olaydır. Bizce burada aklın sekteye uğramasının temel nedeni, İvan İlyiç’in ölüme artık dışarıdan değil öncelikli olarak içerden birinci şahıs perspektifinden bakmasından kaynaklanmaktadır. Dikkatimizi asıl vermemiz gereken yer dolayısıyla, bu geçiş ve birinci şahıs perspektifine geçildikten sonra ölümün nasıl düşünüldüğüdür.

Ölümün gölgesi altında geçirilen insan yaşamı, ölümün henüz gerçekleşmediği ama her an hissedildiği bir yaşam olarak kalmaktadır. Bundan ötürü de hep henüz olmamışlık karakteri taşımaktadır. Ölüm, hep gelecekte olacak olan bir olay olarak düşünüldüğünden, kendimiz için ‘henüz olmamış olan’ karakterine sahip olarak düşünülmektedir. Kendi ölümümüz henüz gerçekleşmediğinden düşünülmesi de ancak başkalarının ölümüne benzetilerek içeriklendirilebilmektedir. Ancak başkasının ölümü, kendimizin ölümünü kavramakta yardımcı olmamaktadır. Zira kişi öldüğünde yaşadığı içsel deneyim, sadece ona aittir ve bilmediğimiz bir şekilde var olmaya devam etse dahi insani deneyim ve düşünce dünyasında olmadığı için bu deneyimi aktarması mümkün olmamaktadır. Bundan ötürü de başkasının ölümünü deneyimlememiz, ölen kişinin deneyimini anlamamızı sağlamamaktadır. Kendi ölümümüzü birinci şahıs perspektifinden nasıl düşündüğümüze daha derinlemesine bakalım.

III. Kendi Ölümümüzün Deneyimlenememesine Rağmen Düşünülebilmesi

Pek çok kültürde ‘insanın ölümle karşılaştığı zamanki yalnızlığı’ teması tekrarlanmaktadır; ölüm burada tek başına çıkılan bir yolculuğa benzetilmektedir (Yalom,

2008: 122-123). Bu yaşam fenomenlerinde ölüm ve yalnızlık ilişkilendirilmekte, ölmekte olan kişinin yakınlarından, dostlarından ve hatta ortak deneyim dünyamızdan koparak, kendi başlarına, buradan bakınca anlayamadığımız bir yolculuğa çıktıkları düşünülmektedir. Bize göre bu yalnız olma durumunun temel sebebi, kendi ölümümüze birinci tekil şahıs perspektifinden bakmamızdır. İçeriden bakıldığında ölüm, öncelikle kendi ölümüm olmaktadır.

Birinci şahıs perspektifinden kendi ölümümü düşünmek ile üçüncü şahıs perspektifinden başkasının ölümünü deneyimlemek arasında bir asimetri olduğu görülmektedir. Başkasının ölümünü ne kadar deneyimlersek deneyimleyelim, aradaki asimetriden kaynaklı, kendi ölümümüzü düşünmek noktasında bize pek yardımcı olmamaktadır. Bizim kendi ölümümüz, deneyimi olamayan bir boş düşünce olarak kalmaktadır. Fakat söz konusu düşünce, tamamen boş bir düşünce olarak kalsaydı veya matematikteki çözümsüz problemler gibi olsaydı, o zaman herkes değil de sadece o alanla özel olarak ilgili olan uzmanlar, bu meselelerle ilgilenmeye devam ederdi. Oysa biliyoruz ki kendi ölümünü düşünmeyen insan yoktur. Bu düşünce süreci nasıl gerçekleşmektedir?

Burada aslında bizim kendimize ait olmayan, sadece başkalarının ölümünü gözlemleyerek edindiğimiz bir deneyim ölüm kavramımıza hayal gücünde iliştilmekte, sanki kendimizin ölümünü deneyimlemişçesine bir düşünme süreci içine girilmektedir. İşte esasen bizim için bizzat deneyimleyene kadar belirsiz olarak kalacak olan bu konu hakkında düşünmeye devam etmeyi de bu yanıltıcı deneyim sayesinde sürdürebilmekteyiz. Sanki düşündüğümüzde elimizde bir düşünme nesnesi var gibi, kendi ölümümüzü ödünç alınmış bu deneyimle düşünmekteyiz. Aslında yaşadığımız sürece, o andan önce asla bizim olamayacak olan bir deneyim, böylece, hiç bitmeyen bir düşünme sürecinin parçası olabilmektedir. Üçüncü şahıs bakış açısından yaptığımız bu *dolgu* olmasa, belki de ölümümüzü böyle tekrarlayıcı ve zorlantılı bir şekilde düşünmek mümkün olmayacaktır. Düşüncenin yerinde sayması olarak ifade ettiğimiz bu süreç, sadece ölüm olayına birinci şahıs perspektifinden bakıldığında gerçekleşebilmektedir. Konuyu biraz daha açıklamak üzere Epikuros ve Freud'un görüşlerine müracaat edelim.

Epikuros, ölüm hakkındaki düşünceleriyle düşünce tarihinde çok sık alıntılanan bir filozoftur. Felsefeyi ruhun sağaltımı ve iyileştirilmesi olarak gören Epikuros'a göre, "her zaman her yerde olan var olan ölüm korkusu" insanın acısının ve mutsuzluğunun en temel sebebidir. Bundan dolayı, insanı saçma gördüğü ölüm sonrası hakkındaki hikayelerin korkutucu etkisinden kurtarmaya çalışmaktadır. Epikuros'a göre ruh, ince atomlardan

meydana geldiği için, ölüm geldiğinde dağılır ve duyumsama yetimiz de onunla birlikte yok olur; ölümden duyumsama yetisi işlevini yitirir, dolayısıyla ölüm bizi etkileyemez, zira bizi etkilemesi için bizim orada mevcut olmamız gerekir ki ölüm tam da bunu yok etmektedir. (Yalom, 2008: 77). Epikuros bunu kendi sözleriyle şöyle ifade etmektedir:

“Ölümün bizim için hiçbir şey olduğu düşüncesine kendini alıştırdı; çünkü iyilik ve kötülük *duyularla* vardır; ölüm ise *duyulardan yoksun* olmalıdır...Nitekim yaşamamakta [ölmüş olmakta] korkunç hiçbir şey olmadığını gerçekten kavramış olan için, yaşarken korkacak hiçbir şey yoktur; dolayısıyla, ölüm geldiği zaman acı verecek diye değil de, *düşüncesi* acı veriyor diye ölümden korkan biri saçmalamış olur. Çünkü gerçekleştiğinde kötülüğü dokunmayan şeyi ya dokunursa diye *beklemek*, boşuna üzülmektir. Böylece, kötülükler içinde en tüyler ürperticisi olan ölüm, bizim için hiçbir şeydir, çünkü biz varken ölüm yoktur; ölüm gelince de biz yokuz. Buna göre ölüm ne yaşayanları ilgilendirir ne de ölüleri, çünkü yaşayanlar için ölüm yoktur, ölüleri ise zaten yoktur.” (Laertios, 2007: 517) (Vurgular bize ait).

Burada sormamız gereken ilk soru, bu görüşlerin hangi perspektiften bakılarak öne sürüldüğüdür. Bu görüşlerde ölüm, birinci şahıs perspektifinden seyredilen bir olay olarak ele alınmaktadır. Ontolojik kabullere odaklandığımızda, burada ‘ben ve ölüm deneyimi’ arasında kurulan ilişki merkezi bir yerde durmaktadır. Buna göre ölüm geldiğinde ben deneyimleyen olarak orada olmayacağı için, ölümden, ölüm olayından korkmak anlamsızdır. Ölüm olayı gerçekleştiğinde ölüm bize zarar vermiyorsa, o zaman ölümün yaklaşmasından korkmaya da gerek yoktur. Bu perspektif, ölümü sadece ileride gerçekleşecek bir olay olarak görüp onu şimdide düşünmeye odaklanan birisi için, Yalom’un ifadesiyle, ‘yatıştırıcı yanlar’ taşımaktadır (Yalom, 2008: 13-14). Zira eğer ruh ölümden atomlarına dağılıyorsa, o zaman ‘ölümden sonra ben nerde olacağım?’, ‘ölümden sonra başıma ne gelecek?’ gibi sorular ile evhamlanmanın bir anlamı yoktur. Epikuros bu fikirlere dayanarak ruhumuzun boş inanç olarak gördüğü ölüm korkusundan kurtulacağını ummaktadır.

Yaşamda ‘ben varken ölümün de varolduğu’ durumlar da mevcuttur. Burada kast edilen yaşarken sürekli olarak kendi ölümüm düşüncesiyle meşgul olmam olgusudur. Epikuros tam da böyle düşünmeyi, içi boş bir düşünceye dayanan bir korku olarak eleştirmektedir. Ölüm olayının gerçekleşeceği muhayyel bir gelecek adına kendini mutsuz etmek, yaklaşan ölümün bana zarar vereceğinden korkmak kadar saçmadır (Laertios, 2007: 517). Kendisinin de ifade ettiği üzere, ölümden sonrasını düşünmek saçmadır, çünkü orada ben yokum. Burada dikkatimizi vermek istediğimiz yer, Epikuros’un da ifade ettiği üzere,

aslında kendimizi hep ölüm olayından sonrasını düşünürken, yani ölüm sonrasında da acı çekerken bulmamızdır. Böyle düşünme alışkanlığı, kültürel gelenekler ve dini inanışlardan öğrenilmektedir. Ama bize göre bu sürecin zorunlu olan ontolojik bir boyutu da vardır. Düşünürken, bir imkansızlıktan kaynaklı olarak ölüm anının üzerinden ölmemişcesine sıçramak bize göre, bu düşünce sürecinin zorunlu bir boyutu olarak görünmektedir.

Epikuros ile benzer bir biçimde materyalist bir bilim anlayışına sahip olan Freud'a göre, ruh (*psyche*, *Seele*) ölümlüdür ve insanın kendi ölümünü deneyimlemesi mümkün değildir, bu yüzden de bilinçdışında ölümün bir temsili olamaz. Başka bir ifadeyle bilinçdışı ölümü bilmez, zira orada herkes ölümsüz olduğuna inanmıştır. Başkasının ölümlü olduğunu kolayca kabul eden insan, Tolstoy'un karakteri İvan İlyiç gibi, kendi ölümünü imkansız, akıl almaz bulur. Freud'a göre, kendi ölümümüz söz konusu olduğunda ilkel insan gibi bugün de hiç değişmeden bilinçdışımızda aynı kalan tutumumuz, kendi ölümümüzün inkar edilmesidir. Hiç ölmeyecekmişcesine yaşayabilmemizi mümkün kılan bu durumun sebebi, bilindışımızın kendi ölümümüz fikrine dair hiçbir şey içermemesidir. Zira bilinçdışımızın, kendimizin ölümü fikrine erişimi yoktur, kendi ölümünü tasarımlayamaz (Carel, 2006: 174). Kendi ölümümüz ancak negatif bir kavram olarak, yani ancak benim varlığımın bir tür sınırı olarak düşünülebilmektedir:

“Tarih öncesi zamanların insanı, bilinçdışımızda hiç değişmeden yaşamaktadır. Bilinçdışımız kendi ölümüne inanmaz, ölümsüzmüşcesine davranışta bulunur. İçgüdüsel dürtülerden oluşmuş olan zihnimizin en derin katmanları, negatif olan, olumsuzlama namına hiçbir şey bilmez; onda karşıtlar birbiriyle örtüşür. Bundan ötürü bilinçdışımız, *yalnızca negatif içerik* verebileceğimiz kendi ölümünü bilmez.” (Freud, 1957: 296) (Vurgular bize ait).

Epikuros ve Freud, ölümü, materyalist bir çerçevede doğabilimci perspektife uyacak şekilde düşünmekte; ölümden ruhun canlılığının, bilincinin, hissetme yetilerinin yok olduğunu ifade etmekte; bundan dolayı kendim öldüğümde benim orada olmayacağımı, böyle bir gerçek deneyimin imkansız olduğunu savunmaktadırlar. Her iki düşünür, bizzat kendimiz yok olduğumuz için, kendi ölümümüzü gerçekten deneyimleyemeyeceğimizi iddia ederek “kendi ölüm deneyimim olamaz, deneyimleyen yoksa, deneyim ve dolayısıyla düşünme de yok” savında ortaklaşmaktadırlar. Fakat bu görüşler ancak bir başkasının ölümünün dışarıdan seyredilmesine, ölümün “bir olay” olarak dışarıdan deneyimlenmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla bu düşünürlerde ölümün “bir olay olarak” ele alınabilmesi ancak, ölüme üçüncü şahıs perspektifinden bakılması sonucunda mümkün olmaktadır.

Fakat burada, üçüncü şahıs perspektifinden elde edilen bu düşünce birinci şahıs perspektifine uyarlanmakta, dolayısıyla kendi ölümüm de bir olaya dönüştürülmüş olmaktadır. Artık bir olay olarak görmekte olduğum kendi ölümüm, asla dışardan seyredebileceğim bir olay olarak gerçekleşmeyeceği için de, sürekli yaklaşılan fakat hep sonsuza ötelenen, hiç ulaşılamayan bir ufuk çizgisi gibi görünmeye başlamaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısında, birinci ve üçüncü şahıs perspektifleri bir araya getirilmiş olmaktadır. Bu sayede aslında hiçbir zaman benim için bir olay gibi dışarıdan seyredilemeyecek olan kendi ölümüm, sanki ‘henüz gerçekleşmemiş bir olay’ gibi düşünülebilmektedir. Böyle baktığımız için de, ölüm yaşadığımız sürece, salt bir düşünme ve deneyim ufku olarak kalacaktır. Şimdi yaşarken deneyimine sahip olamadığımız ama buna rağmen düşünmeden edemediğimiz kendi ölümümüzü nasıl düşündüğümüze odaklanalım.

IV. Ölümlülük Paradoksu

Freud’a göre kendi ölümünü deneyimlemek mümkün olmadığı için, bunu düşünmek ancak tuhaf bir şekilde gerçekleşir. Freud’un ifadesiyle, kendi ölümümüzü düşünebilmek için kendimizin gözlemleyen bir yanını, yani bilincimizi hiç ölmemişçesine oraya götürmek zorunda kalırız:

“Aslında kendi ölümümüzü hayal etmek imkânsızdır ve her ne zaman bunu yapmaya kalkışsak, bir seyirci olarak gerçekte hâlâ orada bir seyirci olarak orada var olduğumuzu kavrarız. Bundan dolayı psiko-analitik okul, derinlerde hiç kimse kendi ölümüne inanmaz, başka kelimelerle ifade edersek, ‘bilinçdışında her birimiz kendisinin ölümsüz olduğuna inanmıştır’ iddiasını iler sürer.” (Freud, 1957: 289).

Burada yine sormamız gereken ilk soru, bu görüşlerin hangi perspektiften bakılarak öne sürüldüğüdür. Bu görüşlerde de ölüm, birinci perspektiften seyredilen bir olay olarak ele alınmaktadır. Ontolojik kabullere odaklandığımızda, Freud’un ben ve ölüm deneyimi arasında kurduğu ilişki, Epikuros’a benzerlik taşımaktadır: Freud da benin kendi ölüm deneyimini bizzat kendisi ölmeden edinmesini imkansız görmektedir. Fakat kendi ölümü deneyimini edinmek mümkün olmasa da bu durum düşünülebilmekte ya da daha doğrusu hayal edilebilmektedir.

İşte Freud bu imkana işaret ederek, Epikuros’un tespitini daha ayrıntılandırarak ifade etmiş olmaktadır. Biz sadece ölüm sonrasını değil, ölüm olayı anını da düşünebilmekteyiz ve fakat bunu kendimizin bir parçasını oraya götürerek başarmaktayız. Bize göre, kendimizin ölümümüzü birinci şahıs perspektifinden hareketle düşünürken ve kendimizi oraya götürürken

aslında, farkında olmadan üçüncü şahıs perspektifine geçiş yapmaktayız. Eğer tutarlı bir şekilde sadece birinci şahıs perspektifinde kalsaydık, o zaman kendi ölümümüzü düşünmemiz mümkün olmazdı; ve belki de şimdi ve burada henüz ölmeden bir deneyimimiz olamayacağını fark edip kendi ölümümüz hakkında bu kadar düşünmekten kurtulabilirdik. Ancak Freud'un bahsettiği durumu hepimiz yapabildiğimiz için - kendi ölü bedeninin dışarıdan seyredildiği rüyalar çok yaygındır - ölümümüz bizim için tekrarlayıcı ve zorlantılı bir düşünme süreci halini almaktadır.

Kendi ölümümüzü düşünmeye çalıştığımızda, birinci şahıs perspektifinden hareket etmiş olmamıza rağmen kendimizi birinci şahıstan üçüncü şahıs perspektifine geçmiş buluruz, bunu yapabilmek üzere de, hem kendimizin bilincini ölmemişçesine oraya götürürüz hem de kendimiz hakkında olmayan bir ölüm deneyimini kendimizin ölümü hakkında düşünüyormuşçasına hayal ederiz. İşte buna biz *ölümlülük paradoksu* adını vermekteyiz. Paradoks dememizin sebebi, Freud'un tespit ettiği şekilde durum esasen çok açıkmiş gibi görünmesine rağmen, meselenin zihinsel olarak kapatılamayıp sürekli tekrarlanmasıdır.

Zihin, aslında kendini oraya kendisinin hayalinde götürdüğünü kabul etse de, herkes kendisinin öleceğini üçüncü şahıs perspektifinden ampirik olarak bildiği için, kendi ölümü hakkında düşünmeye devam etmekte ve her seferinde sözünü ettiğimiz süreci tekrarlayarak paradoksa düşmektedir. İşte burada birinci ve üçüncü şahıs perspektifleri arasında gidip gelerek adeta ölüm olayının üzerinden zihinde atlayıverip kendini ölüm sonrasını düşünüp hayal ederken bulmaktadır. Yani ruhun ölüm olayında tamamen yok olduğuna inanan pür materyalist biri de, kendi ölümünü her düşündüğünde paradoksa düşüp kendini ölümün üzerinden atlayıp ölümden sonrasını düşünürken bulmakta, ölmemişçesine, adeta ruhu ölümden sağ kurtulmuşçasına düşünmeye devam etmektedir. İşte paradoks tam da burada gerçekleşmektedir!

Söz konusu yetersizliği kavramsal olarak incelersek, daha temel olan bir nokta ile karşılaşırız. Bir şeyi düşünürken, Kantçı perspektiften hareketle ifade edersek, önce düşünce mekânında onu bir kavram olarak/bir kendilik olarak oluşturup nesnesini (*gegenstand*) "kavramın karşılığı" olarak deneyimleriz (Kant, 1993: 66). "Ölüm-lülük" kavramı da bir kavram olarak önce zihnimizde kurup karşılığını deneyimde ayırt ederek teşhis ettiğimiz bir kavram olarak düşünülmektedir. Bu açıdan kendimiz dışındaki insanların, bütün canlıların öldüğünden söz ederken bu kavramı kullanmaktayız. Fakat mesele kendi ölümümüz olduğunda, normalde başkalarının ölümünde işlevsel olan "ölüm" kavramı bir paradoksa yol açmaktadır; akıl burada *nesnesizlikten*, nesnesini *tutamamaktan* kaynaklı olduğu yerde

saymaktadır: Ölüm kavramımıza deneyimsel bir içerik vermeye çalıştığımızda bunu ancak bir başkasının başına gelen bir deneyimi kavramımıza eklememizle yapabilmekteyiz.

O halde bize göre, ölüm olayını nihai bir yokluk olarak görsek dahi kendimizi paradoksa düşmüş halde bulmamız kaçınılmazdır. Zira perspektifler arasında gidip gelmeler yaparak, kendimizi ölüm sonrasına atlamış halde bulmaktayız. Dolayısıyla bize göre ölümden sonrası meselesi, şimdi ve buradan böyle görünmekte ve bu da düşünsel olarak kapatılmayan zorlantılı bir düşünce sürecine yol açmaktadır. Ölüm de ancak deneyimleyenin kendisine has, kendisinde kalacak olan bilinemeyecek bir durumdur, biz ona sürekli yaklaşıp da, hatta Beşir Fuat gibi sırf pür bir meraktan bileklerimiz kesip deneyimlediklerimizi satır satır yazsak da, bilinmezliğini korumaya devam edecektir. Deneyimleyene kadar bilememekteyiz, doğrudan deneyimleyip bildiğimizde ise, aktaramamaktayız.

Nutku, ölüm paradoksu olarak ifade ettiğimiz düşünceye çok yakın bir saptamada bulunmaktadır. Ölümün üstünden atlayıp ruhun yaşamaya devam ettiğini hayal ettiğimiz, deneyimine sahip olmadığımız halde deneyimine sahipmiş gibi her konuştuğumuzda, Nutku'nun ifadesiyle ölüm bilincinin gölge oyununa dahil oluruz. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bizce en önemli husus, bu oyunda *kendimize* bir tuzak kurup tuzağa *kendimiz* düşmemizdir, yani bu oyun esasen birinci tekil şahıs perspektifinden kendi kendimize oynadığımız bir oyundur. Nutku, aslında deneyimine sahip olmadığımız bir durumun/olayın düşüncenin imkanlarını kullanarak hayal gücünde oynandığını açık bir şekilde ifade etmektedir:

“Oyunların oyunu ölüm bilincinin gölge oyunu. Amacı ölümsüzlük kazanmak; gösterimi, üç boyutlu cismi iki boyutlu gölgeye çevirmek; kuralı, iki boyutluyu üç boyutlunun üstünden bir solukta ve ona değmeden atlatmak. Oyunda sonsuz çeşitlemeleri olan tuzak, *düşünülemez* olan boyutsuzluğun, düşünülemezliğine karşın söylenebilirliğini kurmak, gölgeyi gizlemek, görünemez kılmak. Sonra söylenebilirliği *varolabilirlikle eşleştirmek*. Bütün diğer oyunların tersine bu oyunda tuzağa düşen, oyunu kazanır, ölümsüzlük amacına ulaşır. Ayrıca tuzağı kuran ve tuzağa düşen aynı kimsedir, çünkü oyun herkes için *tek kişiliktir*.” (Nutku, 2016: 13) (Vurgular bize ait).

Bize göre, kendimizi Nutku'nun ifadesiyle ölümün üzerinden atlayıp ölüm sonrasını düşünürken bulmamızın temel bir sebebi vardır: Kendimizin ölümü olayını kavramsal olarak hiçbir deneyimle örtüştüremediğimiz için, kendimizi ölüm sonrasına atlayıp onu düşünürken bulmaktayız. Fakat ölüm sonrasını bir deneyim olarak düşünebilmek için, en azından bir

yanımızı ölmemiş olarak tasarımılayabilmemiz zorunludur. İşte Freud kendi ölümümüzü düşünmek adına tam da böyle yaptığımızı ifade etmektedir.

Şimdi akla ruhun ölümsüz olduğuna inanan birinin paradoksa düşüp düşmediği sorusu gelmektedir. Bize göre, ruhun ölümden sonra varlığını sürdürüp sürdürmediği ancak o deneyim anında bilinecek bir şeydir. Fakat o ana kadar ruhun ölümsüz olduğuna inanan biri de, kendi ölüm olayını düşünürken tam da paradoksta tarif edilen şekilde düşünür. Bu dünyada, burada ve şimdi edindiği deneyimlere dayanarak ölüm olayını ve sonrasını anlamaya çalışır: yine aynı şekilde ölüm olayının üstünden atlayıp bu dünyadan bildiği normal bilinç durumunu oraya götürür. Kendini tam da Freud'un da ifade ettiği şekilde cesedini dışardan seyrederken bulur, ki bu bizim başkasının ölümünü dışardan seyretme deneyimimizin bizzat kendisidir. Dolayısıyla bize göre, ölüm ve sonrası bizim için bir muamma olarak, kapatılamayan, kendimizi düşünmekten alıkoyamadığımız bir süreç olarak kalmaktadır. Kant'ın değişine yakın bir şekilde ifade edersek, ruhun varlığı konusu akıl açısından karar verilemeyecek bir problemdir ve deneyim olmaksın bu konudaki belirsizlik devam edecektir. Bundan dolayı da bu sorular, insanın hiçbir zaman kayıtsız kalamayacağı sorular olarak kalacaklardır (Kant, 1993: 45).

V. Sonuç

Yaşamda bir başkasının ölümüyle karşılaşmamızın etkisiyle, ölümün ne olduğunu anlamaya çalışırız. Ayrıca varoluşçu psikolojide “sınır deneyimi” olarak ifade edilen ‘ölüme ramak kala deneyimleri’ edindiğimizde, kendi ölümümüz üzerine düşünememezlik edemeyiz. Ruh diye ayrı bir var olan olmadığına ya da ruhun ölümlü bir varlık olduğuna inanan materyalistler de, ruhun ölümden sonra varlığını sürdürdüğüne, ölümsüz olduğuna inanan idealistler de, ölüm olayı hakkında düşündüklerinde paradoksa düşerler. Zira ölüm olayını kavramsal olarak her düşünüşümüzde, kendimizi ölmemişçesine oraya götürerek düşünmek zorunda kalırız; böylece ölüm olayının üstünden kayıverip aslında bizim olmayan bir deneyimi hayal ederken buluruz kendimizi. Üçüncü şahıs perspektifinden başkasını seyrederken sahip olduğumuz bir deneyimi kendimizin ölümüne taşırız ve kendi ölümümüzü deneyimimiz varmışçasına düşünüp paradoksa düşmekten kaçınamayız. Ölümün ampirik deneyime dayanarak düşünceye konu edinilmesi her zaman bir paradoks ile nihayetlenecektir. Bu paradokstan kaçınamayışımız, ölümün, yaşadığımız sürece, deneyime dayanan mantıksal düşünce içinde kapatılamayacak bir sorun olarak kalmasına yol açmaktadır.

Birinci ve üçüncü şahıs perspektiflerinden bakabilmesi neticesinde, insan bizzat kendisinin ölümünü sanki deneyimlemişçesine düşünebilmektedir. Kendi ölümü hakkındaki bu düşünme süreci, kendi başına büyük bir dert getirmekte, bu konudaki belirsizlik insanı muamma içinde bırakmaktadır. Bu açıdan hepimiz, Kant'ın deyişiyle 'ölümden sonra yaşam var mıdır?' sorusuna açık metafizik canlılar olarak kalmaktayız (Kant, 1993: 246). Ancak bizzat kendimiz gerçekten ölünce, Sokrates ve Marcus Aurelius'un iki seçenek olarak belirlediği, ruhun ölümsüz olup ölümde boyut mu değiştirdiğimizi yoksa ruhun ölümde yok olup baygınlık geçirme ve rüyasız uykuya benzer bir bilinç yokluğu şeklinde mi olduğunu anlayabileceğiz (Platon, 2006: 103-105; Marcus Aurelius, 2019: 70).

Öleceğimizin kesin olduğu bilgisinin nihai kaynağının içsel mi yoksa dışsal mı olduğu konusunda bir iddiamız olmasa da, doğadaki bitkilerin, böceğin, ağaçların, insanın ve özellikle de yakınların kaybının deneyimlenmesiyle kendimizin de bir gün öleceğimiz bilgisi, geri dönüşsüz bir şekilde zihnimize kazınmaktadır. Başkasının ölümünü düşündüğümüzde düşünsel olarak kabul etmekte güçlük çekmediğimiz bu durum, kendi ölümümüz söz konusu olduğunda ciddi bir sorun olmaktadır. Zira her kendi ölümümüzü düşünme girişimimiz aslında 'artık *var olmayanı* sanki hala *varmışçasına*' düşünmekle nihayetlenmektedir.

Ölümden sonrasına inansın ya da inanmasın, her insan, kendi ölümü hakkında normal bilinç düzeyinde düşünme girişiminde bulunduğu her seferinde bir imkansızlık ile karşılaşır; kendi ölümünü ancak hala kendisi ölmemişçesine düşünebilir. İşte bu paradokstan ötürü, ölümümüz, yaşadığımız sürece bizim için aşılabilir bir muamma olarak kalır. Başkalarının ölümünü deneyimlemek, bilim aracılığıyla ölüm anını ölçme/görüntüleme cihazlarıyla saniyesi saniyesine gözlemlemek, ölümü yüksek etkili ilaçlarla kontrol edip tamamen acısız hale getirmek dahi, bizim için bu muammayı ortadan kaldıramaz. Fakat eğer bu paradoksun farkında olursak, daha sağlıklı -zorlantılı biriktirme biçimlerinden, saplantılı güvenlik arayışlarından umutlanmayı bırakıp- ölümle baş etme stratejileriyle yaşamamız mümkün olabilir.

Yumuşak anlamında bir paradoks olarak adlandırdığımız bu düşünme süreci, düşünmeye devam ettikçe daha fazla dibe battığımız bir durum arz etmektedir. O yüzden, ruhun ölümlülüğü/ölümsüzlüğü inancı temelinde ölüm üzerine düşünen bu tarz bir düşünme, kişinin kendini paradoksun daha da derinlerine inip kendini, aslında kendisinin deneyimi olmayan deneyimlerin işlendiği hayali bir deneyimle kaygılanmasıyla sonuçlanmaktadır.

Doğa bilimi bakış açısından, sadece üçüncü şahıs perspektifinden baksaydık ve böyle bir durumda kalabilseydik, o zaman paradoksa düşmeyebilirdik. Fakat hem birinci hem üçüncü şahıs perspektifinden bakabildiğimiz ve bu iki perspektifin deneyimine dayanarak düşünebildiğimiz için, paradoksa düşmemiz kaçınılmaz görünmektedir. Buradan hareket edersek, doğa bilimlerindeki hızlı ilerleme, ömür uzatılarak ölümün giderek daha fazla uzaklaştırılması, teknolojik buluşların bilinci de etkileyecek şekilde gelişmesi, temelde üçüncü şahıs perspektifine dayandığı için sorunu çözmek noktasında yetersiz kalmaktadır. Yaşamı uzatma, ölümü erteleme, organ nakli ile ömrü uzatma vb. uygulamalar, ölümlülük paradoksunu gidermede işlevsiz kalmaktadır. Bize göre, bütün bu köklü icatlara rağmen, bizzat kendimiz ölmeden ölümümüz hakkında düşündüğümüzde, bu paradoksa düşülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Olabildiğince erken yaşlarda ölümlülük paradoksunun farkındalığına, kendi ölümünü düşüncenin konusu haline getirmenin imkansızlığına yönelik geliştirilmiş özel türden bir ölüm eğitimi³ verilmesi, insan yaşamındaki bu muammanın, yaşamın bu gizeminin kabul edilmesi hatta takdir edilmesi konusunda yardımcı olabilir.

Kaynaklar

- Aurelius, Marcus. (2019). *Kendime Düşünceler*. çev. Y. Emre Ceren. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Becker, Ernest. (2020). *Ölümü İnkâr*. çev. Ayşegül Özdoğan. İstanbul: İz Yayınları.
- Carel, Havi. (2006). *Life and Death in Freud and Heidegger*. Amsterdam and New York: Rodopi.
- Çakmak, M. (2018). Epikür ve Lukretius'un Ölüm ve Yokluk Algılarına Dair Bir Değerlendirme. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 8(1), 357-376.
- Göka, E. (2020) *Varoluşun Psikiyatrisi*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Heidegger, M. (2020). *Varlık ve Zaman*. çev. Kaan Ökten. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Elestirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları.
- Laertios, Diogenes. (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. çev. Candan Şentuna. İstanbul: YKY.
- Freud, S. (1957). Thoughts for the Times on War and Death. trans. James Strachey. *The Standart Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol. XIV, 275-300. London: Hogarth Press.
- May, R. (2020). *Kaygının Anlamı*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

³ Mevcut ölüm eğitimi programlarının ölümlülük paradoksuna atfla güncellenmesinin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Mevcut ölüm eğitimleri konusunda bkz. Tanhan, Arı İnci (2009).

Nutku, Uluğ. (2016). *İnsan Felsefesi Çalışmaları: Varoluş ve Tarihsellik*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Platon. (2006). *Sokrates'in Savunması*. çev. Erman Gören. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Platon. (2012). *Phaidon*, çev. Nazile Kalaycı. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Tanhan, F., Arı İnci, F. (2009). *Ölüm Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Tolstoy, L. N. (2007). *İvan İlyiç'in Ölümü*. çev. Saniye Güven. İstanbul: Bordo Siyah.

Yalom, I. (2006). *Din ve Psikiyatri*. çev. Emre Ağanoğlu. İstanbul: Turkuvaz Kitap Yayıncılık.

Yalom, I. (2008). *Güneşe Bakmak, Ölümle Yüzleşmek*. çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yalom, I. (2018). *Varoluşçu Psikoterapi*. çev. Zeliha Babayiğit. İstanbul: Pegasus Yayınları.